

zasniva se na činjenici, da je Reiszvitz očevidno stekao dojam, prema kojemu je Oreškoviću u krajnjoj liniji bilo svejedno, hoće li se Bosna u pogodnom času osloboditi od Turaka uz pomoć Garibaldija, talijanske vlade, Bismarcka, Francuske s Austrijom i Hrvatskom, uz pomoć Rusije i Srbije, ili i s drugim kombinacijama, a da je pritom uvijek računao s ujedinjenjem sviju južnih Slavena kao krajnjim ciljem, pri čem su veliki i mali politički računi učinili od njega jugoslavenskog Ahasvera — čini se, do dana današnjega. Otuda i dolazi, da Vučković jednom Oreškoviću vjeruje (drugi članak, str. 26, nota 4), a drugi put ne vjeruje (isto, str. 27, nota 6). Ako se uzme u obzir, da Reiszvitz pozitivnije sudi o Oreškoviću, a da je H. Wendel (Bismarck und Serbien im Jahre 1866, Berlin 1927, str. 38—41) podvrgao neke Oreškovićeve navode oštroj kritici, vidi se, da bi trebalo prikupiti i svakako objaviti pristupačne Oreškovićeve spise, da se tako njegove zasluge ili zablude stave na pravo mjesto.

Na svaki način, novi podaci, koje Vučković donosi, odličan su prilog za historiju srpsko-hrvatskih odnosa; da bi se takvi podaci mogli ugraditi u cjelovit prikaz te historije, trebalo bi raditi ne samo na domaćim, objavljenim i neobjavljenim i nerazrađenim materijalima, nego i inozemnim dokumentima (ruskim, talijanskim, francuskim). To svakako premašuje snagu jednog čovjeka, pa se Vučkovićevi radovi moraju shvatiti i kao putokaz i upozorenje o zadacima naše historiografije.

Ljerka Kuntić

H. B A T O W S K I, DYPLOMATYCZNA MISJA MILKOWSKIEGO W R. 1864.

Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego, Kraków 1956, br. 7.

U ovom članku daje H. Batowski, profesor krakovskog sveučilišta, kraći uvod o Zygmuntu Milkowskom (pseudonim T. T. Jeż) i zatim 18 dokumenata vezanih o njegovu misiju odnosno nastojanje poljske narodne vlade oko južnih Slavena g. 1864. Bila je to jedna u nizu diplomatskih akcija poljske revolucionarne vlade, u interesu velikog ustanka Poljaka 1863/4. Objelodanjeni dokumenti potječu iz rapperswilskog arhiva i štampani su na temelju prijepisa pronađenih tek nedavno. Ti su dokumenti trebali 1939 u obradi Batowskog ući u II. i III. sv. djela »Polska działalność dyplomatyczna z r. 1863—1864« (u redakciji A. Lewaka). Dokumenti su tek mali dio prepisanog materijala o poljsko-balkanskim odnosima 1863/4, koji je propao za rata 1939.

Pisac se u radu služio i dokumentima, koje ne citira u cijelosti, uspomenu Z. Milkowskog, kao i vrijednom, poljskom i inozemnom literaturom, među njima i Kvaternikovim dnevnikom (u izdanju Šegvića). Upravo po hrvatskoj komponenti poljske vanjsko-političke djelatnosti onog vremena je ovaj rad vrijedan prilog za proučavanje naše historije XIX. st.

Iznoseći podatke o početku i toku tadašnjeg kontakta Poljaka s južnim Slavenima, B. pokazuje, kako i kuda se Milkowski kretao nakon svog imenovanja za agenta poljske narodne vlade u Beogradu (5. III. 1864). Zadaća mu je bila, da radi »s patriotama južno-slavenskim, mađarskim i rumunjskim protiv Austrije«. B. konstatira, da je prvi korak Milkowskog u tom smislu bilo povezivanje s Kvaternikom (u Parizu, 5. III. 1864), a drugi — slanje emisara u Hrvatsku. Podaci koje donosi dopuštaju, da se začetnikom svega posla s poljske strane može smatrati W. Przybylski, izvanredni

agent poljske narod. vlade za Pariz i Turin. Milkowski kaže u svojim »Uspomenama«¹ da je inicijativa došla iz Hrvatske, spominjući s tim u vezi i Starčevića i postojanje tajne revolucionarne organizacije u Hrvatskoj, čemu B. ne poklanja mnogo vjere, smatrajući »Uspomena« uopće nepouzdanima.² Tako, na pr., u slučaju kontakta Milkowskog i Kvaternika, B. na temelju Kvaternikovih data u dnevniku točno konstatira, da ih je povezao češki emigrant J. V. Frič, a ne Przybylski, kako tvrdi Milkowski; nadalje, dok Milkowski piše, da se Kvaternik, kao hrvatski izaslanik, trebao naći u Turinu s Klapkom, B. ističe, da njegov prvi kontakt s Mađarima u Turinu nije bio s Klapkom nego Kupom, t. j. on pokazuje, da događaji nisu tekli onako, kako to izlazi iz sumarnog prikaza u »Uspomenama« Milkowskoga. U suštini, zapisi Milkowskog o Kvaterniku, o ulozi Poljaka između Mađara, Hrvata i Talijana, s ciljem da se u Hrvatskoj digne ustanak, odgovaraju činjenicama, a napomena Milkowskog o hrvatskoj inicijativi zavrijedila bi potanje ispitivanje. I ediciji Kvaternikova dnevnika, kojom se B. služio, ima ozbiljnih prigovora, i to ne samo zbog netočnosti, izmjena i nepotpunosti, nego i zbog nedostatka naučne obrade toga materijala. Činjenica, što je Milkowskog Kvaterniku doveo Frič, nipošto ne isključuje Przybylskog iz tog posla, jer je Frič bio najtješnje povezan s Poljacima, što je i Batowskom poznato; osim toga, na drugom sastanku Milkowskog s Kvaternikom (u Parizu, 6. II. 1864) bio je prisutan još jedan Poljak, kome Kvaternik tada nije upamtiio ime, a bio je to upravo Przybylski. Naime, kad se Kvaternik 20. V. 1864 u Turinu našao s Przybylskim, zapisao je: »Przybylski jest zbilja onaj g(ospo)din koji mi se dopao kod Milk(ovskog)«. ³

Podaci Milkowskog o Kvaterniku, koje B. donosi (str. 163). kao hrvatskom izaslaniku i važnom članu opće urote narodâ protiv Austrije, sasvim su u skladu s »ugovorom poljske narodne vlade i mađarske emigracije (Klapka), koji je datiran s 8. III. 1864, a koji B. sam spominje,⁴ B. se skeptički odnosi i prema Kvaterniku i prema revolucionarnoj organizaciji u Hrvatskoj, ne poznavajući historijat i smisao Kvaternikovih nastojanja, što treba, među ostalim, pripisati već spomenutoj činjenici, da Kvaternikovi podaci nisu obrađeni.⁵ Nepoznavanje Kvaternikova rada u cjelini omogućilo je i navod Batowskog, da se on za rakovičke bune proglasio hrvatskim kraljem. Šišić, koji je o toj buni pisao, nije ništa o tome zabilježio, jer se očividno radi o nepouzdanju tradiciji.

Ne ulazeći u sadržaj Kvaternikovih razgovora s Milkowskim i drugim Poljacima, B. je uglavnom slijedio tok tih kontakata i samo neke njegove manifestacije. Pritom je važna njegova konstatacija, da se emisar za Hrvatsku imao u Beogradu naći s Milkowskim i da do toga sastanka nije došlo, jer je Milkowski onamo stigao oko mjesec dana nakon emisara. To se desilo zato, što je Milkowski iz Pariza u Beograd putovao preko Dresdena, Münchena, Ženeve, Turina i Carigrada, pri čem Milkowski ni u svojim »Uspomenama« ništa ne piše o razgovorima s Česima i Klapkom, koje je usput vodio. Naprotiv, razgovor u turinskom ministarstvu vanjskih poslova daje u »Uspomenama«. Mimoišazeći »ugovor« Klapke i Poljaka od 8. III. 1864 (u njemu se tangira položaj slavenskih naroda i posebno Hrvatske u odnosu na Mađare), B. iznosi podatke iz Kvaternikovog dnevnika o stavu i pogledima Klapke onih dana. Kako mi nije poznato, da li je hrvatski materijal za g. 1864 možda obra-

¹ T. T. Jeż (Z. Milkowski), *Od kolebki przez życie Wspomnienia III*, Kraków 1937.

² Batowski je poljskoj ediciji »Uspomena« Milkowskoga posvetio 1938 posebnu ocjenu.

³ U Segvičevu izdanju dnevnika nema tih podataka.

⁴ A. Stern donosi tekst toga dokumenta, ali govori o »nacrtu« ugovora (*Geschichte Europas*, IX, 578–579). Za taj »ugovor« B. upućenje na publikaciju A. Lewaka: *Polska działalność dyplomatyczna z r. 1863–1864*. Up. Segvič. Drugo progonoštvo Eugena Kvaternika, Zagreb, 1907, str. 88.

⁵ To je jedan od zadataka moje disertacije, koja je u radu.

đen u spomenutom djelu Lewaka, ne mogu ni reći, ima li se nedostatak detaljne obrade »hrvatskog sektora« kod Batowskog pripisati toj činjenici ili općenito sudu autora, da južni Slaveni, pa i mađarska emigracija i talijanska vlada nisu imali mogućnosti da provedu osnovu, na kojoj je poljska vlada radila.

Prikazujući općenito Kvaternikovu agitaciju u Turinu 1864 i rezultat emisarova izvida u Hrvatskoj, B. daje upravo na temelju emisarova izvještaja (dok. br. 7) vrlo važnu potvrdu Kvaternikova zapisa o ustrojenju narodne vlade u Zagrebu;⁶ s time nije potkrijepljen samo odnosni Kvaternikov navod, nego su indirektno i drugi navodi Kvaternikova dnevnika dobili na vjerodostojnosti. B. je osim toga umjesno napomenuo, da je »Promemorija«, koju je tada Kvaternik pisao, a kod nas je u prijevodu objavio Bučar (1936) pod naslovom »Promemorija princu Jérômeu Napoleonu«, bila zapravo namijenjena Poljacima. Ustvari, Kvaternik je želio, da Poljaci s njome agitiraju kod princa, samo što se, dakako, tim faktom ne može opravdati onaj naslov.

Ne spominjući, nakon povratka emisara iz Hrvatske, razgovore između Friča, Przybylskog, Kvaternika i Klapke oko ustanka u Hrvatskoj, B. prelazi na »srpski« sektor Milkowskoga. Na tome poslu imao je Milkowski zadaću, da Iliji Garašaninu prenese poruku poljske narodne vlade za suradnju. Raspolažući s podacima, koji se ne podudaraju, B. smatra, da će istini odgovarati dokumenti, prema kojima srpska vlada nije imala namjere da sprečava Milkowskog u radu, ali da Garašanin nije tajio bojazni vlade zbog eventualnog prigovora Rusije i Austrije oko boravka poljskog agenta u Beogradu, što se i vidi iz dokumenta. O razgovoru Garašanina i Milkowskog izvijestio je kod nas na temelju »Uspomena« Milkowskog Fran Ilešić,⁸ koji tada nije raspolagao s dokumentima Batowskoga. U tim dokumentima nema podataka o rezultatima kontakta Milkowskog s talijanskim konzulom u Beogradu, niti zagrebačkim »narodnim komitetom«. U »Uspomenama« ima takvih podataka, i Ilešić ih je pobilježio, dok se B. u svome članku na njih ne osvrće: talijanski konzul uputio je Milkowskog na nekog Mađara i nekog Hrvata; Milkowski se s njima sastao i o tome izvijestio carigradskog agenta, svoga pretpostavljenog (takvim izvještajem B. ne raspolaze). Također, Milkowski je imao pisati u Zagreb, ali, nakon što je zakasnio na sastanak s emisarom, niti je pisao onamo niti odanle primio kakve poruke; ni Klapka mu nije odgovorio na pismo, tako da je u Beogradu ostao bez veza. Ipak i B. ima nekih sitnijih podataka o revolucionarnom radu Milkowskog iz Beograda, a odnose se na Čehe, Mađare i graničare (dok. br. 16).

Dokumenti, kao što B. kaže, pokazuju cjelovitiji tok samo jedne od misija Milkowskog: to je osnova, da se uz posredovanje Poljaka zbliže Srbija i Turska. No Milkowski nije ni nastojao da se drugi puta nađe s Garašaninom, očito uvjeren da srpska vlada nimalo nije sklona mirenju s Turcima (dok. 15, nota 147). Boreći se s nestašicom novca, općim zlom koje je tada pritislo poljsku emigraciju, on je u martu 1865 zamolio određenje od dužnosti, a zatim ostao u Beogradu još preko godinu dana, nemajući očito čvršćih veza ni u Hrvatskoj ni u Vojvodini. Nije imao veze ni sa Strossmayerom, ma da je taj, prema Batowskom, podupirao poljski ustanak.⁹ Svakako, biskup je to radio veoma tajno, dok je javno njegov organ »Pozor« tražio u ustanku pravdu i za Ruse (istočni dijelovi stare Poljske!), pa je Kvaternik na temelju

⁶ Up. Segvić, o. c., str. 98.

⁷ Up. Segvić, o. c., str. 101–114.

⁸ JIC III, 1937, str. 491–493.

⁹ Strossmayer je prema Batowskom (Kurierz Warszawski, 27. XI. 1938) nabavljao oružje za poljski ustanak.

toga u inozemstvu s »Pozorom« u ruci dokazivao, da je Strossmayer protiv Poljaka. Tim je zanimljiviji navod i spomenuti rad poljskog historičara.

B. s pravom smatra, da Milkowski, kraj svih svojih dobrih svojstava, veza s južnim Slavenima i reputacije, nije bio ni sretan, ni vješt, a očito u ovom slučaju ni naročito savjestan diplomatski agent. Kraj toga se mora priznati, da je na odnose među zainteresiranim narodima gledao prilično realno. B. također smatra, da nikakva diplomatska vještina ne bi bila mogla svladati teškoće, pa iznosi situaciju, u kojoj je sa poljske strane urota naroda bila zasnovana i u kojoj se ona razvijala. Ta je osnova nastala, kad su se pojavili znakovi neprijateljstva austrijske vlade prema poljskom ustanku krajem 1863. U vrijeme, kad su Poljaci računali s naklonošću Beča, odbili su suradnju mađarske emigracije (početkom 1863), ali su je, razočarani, prihvatili krajem iste godine. Gledajući sa skepsom emigrantska nastojanja uopće (i Kvaternikova), B. smatra, da je suradnja Poljaka s Mađarima bila nerealan plan, jer da Mađari emigranti ni 1859, ni 1863/4, pa ni 1866 nisu imali znatnijeg utjecaja u svojoj zemlji. Ni račun s Italijom nije, po Batowskom, valjao, jer Italija nije mogla samostalno udariti na Austriju. Mađari su se, osim toga, sukobljavali s ugarskim narodima, a Hrvati još i s Talijanima zbog Dalmacije. Dodavši tome nespособnost južnih Slavena za ustanak i stalnu ovisnost Italije o Francuskoj, koja nije željela dalje slabljenje Austrije, B. konstatira, da misija Milkowskog nije imala objektivnih izgleda za uspjeh. Takav sud o općim uvjetima rada emigracije zacijelo je također utjecao na to, da B. nije posvetio veću pažnju Kvaternikovu dnevniku, zadovoljivši se, u vezi s misijom Milkowskog među južnim Slavenima, prijepisima rapperswilskih dokumenata. Tako mu je izmaklo, da je upravo Milkowski, za svog boravka u Turinu 1864, pokazao Kvaterniku poljsko-mađarski ugovor, zacijelo onaj od 8. III. 1864, i t. d.

Ne može se reći, da li su teškoće koje je Milkowski dobro poznao, djelovale na njegovu sporost i neokretnost u misiji 1864. Milkowski je za razgovora u Turinu razumio, da talijanska vlada računa sa slavenskim i mađarskim ustankom, ali tako, da se ona pokrene *nakon* takvih pokreta. U to vrijeme je Kvaternik sa svoje strane stavljao kao uvjet ustanku akciju s talijanske strane, a isto je tako mislio i »narodni komitet« u Zagrebu (dok. br. 7). Garašanin se prilikom audijencije Milkowskog ograđivao od sudjelovanja, navodeći kao opravdanje neslogu naroda u Ugarskoj, Milkowski je to pobijao, kako je najbolje znao, ali je na Garašaninov prijedlog, da zainteresirani pozovu Srbiju za arbitra, u izvještaju stavio primjedbu, da je takva želja iluzija, jer da je kneževa vlada sumnjiva austrijskim Slavenima zbog svog oslonca na Rusiju, koja je 1849 Austriji pomogla (dok. br. 11). Milkowski je isto tako imao uvid u hrvatsko-talijanski spor, zahvaljujući Kvaternikovoju agitaciji u Turinu. Povrh toga Milkowski se očito odnosio s nepovjerenjem i prema francuskoj vladi (dok. 16), koju su emigranti općenito smatrali svojim oslonom.

Ne treba svakako zaboraviti da misija Milkowskog pada u vrijeme, kad je poljski ustanak znatno oslabio. Tom se činjenicom može možda opravdati i zakašnjenje Milkowskog u Beograd, ali upravo ta okolnost daje njegovu postupku pečat neodgovornosti i krivnje. Iz izvještaja emisara za Hrvatsku se vidi, da je zagrebački narodni komitet računao s austrijskim oficirima u službi srpske vlade (Orešković, Tajković, Pava?). Milkowski je sam izvjestio, da je Garašanin smatrao poželjnom veću pomoć talijanske vlade za revolucionarni pokret u Ugarskoj (dok. br. 11) i da je od svih stranih diplomata u Beogradu tada najviše bio cijenjen talijanski konzul i to također zbog neprijateljskog odnosa talijanske vlade prema Austriji. Sav razgovor Garašanina i Milkowskog se i kretao oko austrijskih Slavena

i Mađara. Dakle, Milkowski je imao na što nadovezati; sam je svoj nerad objašnjavao nestašicom novca (dok. br. 11, 12,16), a, dakako, i rezervama Garašanina.

Osim već spomenutih dokumenata, na hrvatsku se historiju odnose dok. br. 3 (program, na kome je Milkowski trebao da radi), br. 5 (francuski tekst izjave, kojom se Kvaternik obvezao na suradnju s Poljacima), br. 6. (kojim Milkowski izdaje nalog za novčanu pomoć Kvaterniku; taj poljski tekst, s malim pogreškama, ima i Kvaternik). O odnosima sa Srbijom govore, osim spomenutih dokumenata, br. 8 i 9, a potankosti o poljskim prilikama, Turskoj, knezu Cuzi, Rusiji i Francuskoj daju osim spomenutih još dok. br. 13, 14, 15 i 17. U članku su naročito vrijedna autorova upozorenja na stariju i noviju (češku i mađarsku) literaturu o problematici oko poljske akcije 1863/4.

Ljerka Kuntić

V. V I N A V E R, SENJSKI USKOCI I VENECIJA DO KIPARSKOG RATA.

Istoriski glasnik 3—4, 1953, str. 43—66.

Pod gornjim je naslovom izašao prilog V. Vinavera, u kojem on želi dokazati, da je najvažnije razdoblje uskočke povijesti doba od 1537—68. Tada se, prema njemu, »izgrađivao međunarodni položaj uskoka«, i oni »su se afirmirali kao odlučni borci protiv Turaka« (43), a to je usto i doba najvećih borbi s Mlečanima i Turcima.

Prije nego što prijeđemo na ocjenu autorovih rezultata, osvrnut ćemo se na njegovu metodu rada. Premda sam priznaje, da se »o senjskim uskocima mnogo pisalo« (43), a vrlo mu je dobro poznato, da se njegovo mišljenje razlikuje od mišljenja dosadašnjih autora, ipak ne čini ono, što je dužan učiniti svaki historik: da tek nakon kritičke ocjene dosadašnjih rezultata pristupi izlaganju svojih. To je bio dužan učiniti već i zbog toga, što dosadašnjim historičarima zamjera, da su zanemarili istraživanje navedenog razdoblja u povijesti uskoka, »mada ima mnogo i štampane građe za početak njihove akcije« (43). No ne samo da nije naveo, gdje se ta štampana građa nalazi (zbirke Alberija, Fiedlera, Stich-Turbe i K. Horvata u o p ć e n e c i t i r a), nego dosadašnja mišljenja pobija nekim proizvoljnim tvrdnjama. Jedan primjer: K. Horvat kaže u predgovoru »Monumenta historiam uscocchorum illustrantia« (MSHSM 32, Zagreb 1910), da je »na stroge uredbe, što ih je Ferdinand I. proglasio u Senju, vladao neko desetak godina mir između Uskoka i Mlečana« (VIII). V. je tu rečenicu popratio tvrdnjom, da »mir nije dugo trajao. Već 1550 imamo veće sukobe« (bilj. 29, str. 55). Međutim, u samom tekstu govori drugačije. Naime prikaz druge etape, koju naziva »teškom borbom s Venecijom (1548—60)« (str. 54—3), V. počinje ovako: »Krajem 1550 opet su uskoci bili u akciji. 4—500 Senjana napadalo je na brodove na moru...« (54), a zatim se vraća na opis njihove borbe 1547 i konstatira: »Uskočko mirovanje posle mira iz 1547 g. trajalo je vrlo kratko vreme. Venecija ih je odmah (pocrt. N. K.) krvavo progonila... I kako su se uskočki pohodi iza 1547—8 još pojačali, Mleci su ih sve oštrije gonili« (55). V. ne kaže, odakle te tvrdnje uzima, a ako se njegov kronološki neuređen tekst pažljivo pročita, onda se upravo na osnovu njega mora doći do istog rezultata, do kojega su došli i raniji autori: t. j., da uskočko-mletačkih sukoba od 1548—57, usprkos tvrdnji o »teškoj borbi s Mlečanima«, nije bilo. To što su opljačkana »dva kotorska trgovca«, ili što je »knez Paga zarobio grupu uskoka« (55), a vojnici sa fusta »jednog uskočkog vojvodu«, ne može se nazvati teškom borbom. Ne može se tako nazvati ni posljednja faza te »teške

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA X.

1957.

BROJ 1-4

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB